

УДК 34.01:327+342.53
DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-354-360

Олексій ХАЛАПСІС[©]
доктор філософських наук, професор
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

МІЖНАРОДНІ ВИМІРИ ПРАВОВИХ МІФІВ

В основі кожної правової системи лежать міфи. Деякі правові міфи можуть впливати на розвиток кількох суспільств, причому навіть після смерті суспільства, що їх породило. Кодекс Хаммурапі та римське право – найбільш відомі правові міфи, які пережили свій час, вони сприймалися як взірці послідовності, логічності та справедливості. А ось закони Мойсея не стали основою права християнських народів, бо в плані досконалості вони поступалися римським юридичним нормам.

Різновидом правового міфу є вчення про природне право. Хоча це суто інтелектуальна доктрина, а не юридичний документ, воно суттєво вплинуло на національне законодавство різних країн. Природа байдужа до людини, і з неї жодних прав та жодної моралі не випливає. Але ми самі можемо бути не байдужими один до одного, а тому люди вигадують моральні та правові міфи задля того, щоби почуватись у цьому світі комфортно, і забезпечувати найбільш ефективну взаємодію. Якщо при цьому ми будемо посилатись не на богів, а на природу, і знайдуться люди, які в це повірять, то нехай це буде «природне право», хоча природа має до такого права відношення не більше, ніж боги Вавилонії – до законів Хаммурапі. Втім, незважаючи на те, що вчення про природне право не має фактичного підтвердження і теоретично вразливе з філософської точки зору, доктрина про природне право дає ефективні орієнтири для співпраці, у тому числі – на міжнародному рівні.

Сьогодні людство змушене ставити в основу свого існування єдність, яка можлива лише за умови визнання всіма учасниками міжнародної взаємодії певної базової системи цінностей, простору загальних смислів, прийнятих для різних типів мислення. Правові міфи – не єдиний, але доволі дієвий засіб для міжнародного співробітництва, а формування такого міфологічного простору смислів є важливим завданням сучасності.

Ключові слова: правові міфи, міжнародні відносини, кодекс Хаммурапі, римське право, природне право, глобалізація.

Постановка проблеми. За твердженням Юваля Ноя Харарі, близько 70 тисяч років тому відбулася когнітивна революція, яка була пов'язана, зокрема, з появою соціальних міфів, за допомогою яких стало можливим об'єднання людей у потенційно необмежені колективи [3]. Щодо датувань та окремих деталей концепції цього ізраїльського дослідника можна вести дискусію, але навряд чи варто сперечатись з тим, що соціальна дійсність наскрізь міфологічна та існує як інтерсуб'єктивна реальність.

Серед соціальних міфів особливе місце займають міфи правові. Описуючи Боже творіння, Ориген (185–254) зазначав: «Між людьми... існує чимала різниця: бо одні з них – варвари, інші – греки, і з варварів деякі – люті і жорстокі, інші ж – порівняно лагідні. І деякі люди користуються законами найвищої досконалості, інші – нижчими та суворішими, а деякі користуються скоріше нелюдськими та дикими звичаями, ніж законами» [9, р. 163]. Сам того не бажаючи, александрійський чернець висловив універсальну формулу культурної ідентичності: є «ми», є «вони»; наші звичаї та закони досконалі, а якість «їхніх» звичаїв та законів залежить від того, наскільки вони схожі з «нашими».

Але з цього правила бувають винятки. У деяких дуже особливих випадках правові міфи можуть настільки сильно впливати на інші народи, що вони витісняють власні звичаї та закони. Тобто є правові міфи, дія яких розповсюджується за межі рідного суспільства і які за фактом стають основою міжнародних відносин. Причому зараз йде

мова не про міжнародне право, а про право національне, яке за певних умов стає правом інтернаціональним. Як таке можливо і які перспективи сучасних правових міфів? Про це і піде мова в статті.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Текст законів Хаммурапі у перекладі на англійську мову представлений у роботі М.Е. Дж. Річардсона, вплив цих законів на Біблію обговорюється в монографії Девіда П. Райта, дослідження правової думки Стародавнього Світу проведено в монографії Леррі Мея. Щодо рецепції римського права можна послатись на роботи Пітера Стейна, Рендалла Лесаффера та Тамар Герцог. Декларацію Незалежності як перший юридичний документ США аналізує Джон Р. Вайл. Міфологія сучасного права окремо розглянута у відповідній роботі Пітера Фітцпатріка, який доводить, що право є міфічним як за своїм походженням, так і як постійна соціальна сила [2]. Втім, мені не доводилось бачити дослідження, в якому б питання правової міфології розглядалося би в контексті міжнародних відносин.

Метою статті є з'ясування причин життєздатності та міжнародного значення деяких правових міфів (законів Хаммурапі, римського права та концепції природного права), а також перспективи правової міфології в сучасному глобалізованому світі.

Виклад основного матеріалу. Приблизно за сімнадцять з половиною століть до того, як у Бога євреїв народився Син, двоє інших богів – Ану (Анун) та Енліль – доручили цареві Вавилонії Хаммурапі встановити в його країні справедливість, покращити добробут та забезпечити процвітання. Цар виконав боже доручення, створивши збірник законів, який став одним із перших суто світських юридичних кодексів в історії людства. Хоча через два століття (у 1595 році до н.е.) Вавилонське царство амореїв було знищено Хеттською державою, закони Хаммурапі ще протягом кількох століть були основою права на Стародавньому Сході, вони вплинули на біблійне законодавство, а можливо, – навіть на грецьке право.

Цікаво, що хоча Хаммурапі приятелював з багатьма богами, про що він не забув повідомити своїм підданам, вони не диктували йому закони, тому цареві довелося покладатись лише на власну мудрість, хоча вже написані закони він віддав богам, щоби вони набули чинності [7, р. 21]. Уже у підсумковій частині Хаммурапі закликає своїх наступників суворо дотримуватись його кодексу, обіцяючи за це прихильність небес, а тим, хто спробує скасувати чи змінити ці закони, Хаммурапі погрожує страшними нещастями, якими боги мають його покарати [13, р. 125–135]. Невідомо, чи то погрози царя мали такий ефект, чи то просто ніхто не спромігся зробити нічого кращого, але закони Хаммурапі ніколи не були змінені; просто у певний час вони перестали діяти.

Отже, Хаммурапі не взяв небеса у співавторство, а Ану, Енліль, Мардук, Шамаш, Іштар та інші боги та богині Вавилонії вчинили напрочуд мудро, на це співавторство не претендуючи. Мабуць, вони добре розуміли, що «вічні» закони смертних діють насправді не вічно.

На відміну від Хаммурапі, чия історичність не викликає сумнівів, реальне існування іншого відомого законодавця – Мойсея – достеменно не встановлено. Якщо Мойсей не плід легенди, то він міг жити десь між XVI та XIII століттями до н.е., але в будь-якому разі після Хаммурапі, кодекс якого майже напевно вплинув на його закони [19]. Утім, є дуже суттєва відмінність між цими двома кодексами: автором першого був вавилонський цар, автором другого – Бог (законам Мойсея передує фраза: «А оце закони, що ти викладеш перед ними» (Ісх. 21:1), сказана пророку Богом).

Ідея змусити небеса займатись юриспруденцією тактично може здаватись бездоганною, але стратегічно вона дуже вразлива, адже потреба в змінах та в корегуваннях законів час від часу виникає внаслідок соціально-історичних трансформацій; закони ж, які позиціонуються як воля вічного Бога, змінити вкрай важко. Наприклад, закони Мойсея починаються з обговорення взаємовідносин хазяїв та рабів, зокрема – за яких умов раб-єврей може звільнитись від влади свого хазяїна-єврея, що чекає дівчину, продану в рабство її власним батьком тощо. З цього випливає, що Бог нічого проти рабства чи проти продажу своїх дітей у рабство не має, його цікавить лише відсутність зловживань. Якщо ж світські законодавці спробують скасувати угодний Богові інститут, то побожна і благочестива людина повинна або прикласти максимум зусиль, щоб цього не допустити, або посилатись на волю Бога, висловлену в іншому законі. Втім, нового закону Бог євреям не дав, а тому я не бачу жодних причин, які б виправдовували відсутність рабства в сучасному Ізраїлі.

Якщо б закони Мойсея залишились законами суто юдейськими, то і питання їхнього виконання (або невиконання) було би суто юдейською проблемою. Проте вони увійшли до християнського Святого Письма, тож просто вважати їх чимось несуттєвим християни не могли. Утім виконувати їх вони також не збирались, хоча знайти для цього привід було непросто. Хоча Нагорна проповідь піддає критиці частину мойсеєвих приписів, Христос зауважує: «Не подумайте, ніби Я руйнувати Закон чи Пророків прийшов, Я не руйнувати прийшов, але виконати. Поправді ж кажу вам: доки небо й земля не минеться, ані йота єдина, ані жоден значок із Закону не минеться, аж поки не збудеться все» (Мф. 5:17–18). Що він мав на увазі, напевно невідомо, але варто усвідомлювати, що Нагорна проповідь – не юридичний документ, вона дає духовні орієнтири, а не вимагає дослівного виконання. Скоріше, тут Христос вказує на вищість моральних норм по відношенню до норм права, формально не скасовуючи законів Мойсея. Привід не виконувати останні дав святий Павло, який протиставляючи Новий Завіт Старому, зауважив: «що порохнявіє й старіє, те близьке до зотління» (Євр. 8:13). Надалі християнські законодавці ніколи не посилались на безпосередню волю Бога.

Отже, закони Мойсея, які увійшли до християнської Біблії, мали гарні шанси стати основою права християнських народів, але не стали. І справа тут не лише в одній фразі апостола язичників. Просто новонавернені християни (греки та римляни насамперед) не могли повірити, що Творець світу висловлює правові приписи більш примітивно, ніж римські юристи. Щоправда, деякі сучасні протестантські деномінації, на кшталт адвентистів сьомого дня, намагаються слідувати всім приписам П'ятикнижжя, але в жодному суспільстві вони не є домінуючою конфесією. «Великі» ж церкви ніколи не вимагали від своїх послідовників утримуватись від вживання свинини чи від праці у суботу.

Як і вавилонські боги, боги Олімпу теж були доволі мудримися. Так, хоч Афіна і була правителькою Аттики, вона не стала нав'язувати підданам своє законодавство. За неї це зробили люди. Першими писаними законами Афінської республіки були закони Дракона 621 р. до н.е., які для свого часу були доволі прогресивними, але настільки жорстокими, що за влучним виразом Демада, вони були написані не чорнилами, а кров'ю [11, р. 451]. Згодом більшість законів Дракона скасував Солон. А ось закони останнього вже мали значення не лише для Афін. Саме на них орієнтувались римські децемвіри при складанні Законів Дванадцяти таблиць. Можливо, що при цьому вони залучали й зовнішніх експертів. Так, стародавні автори згадують Гермодора Ефеського [10, р. 144; 16, р. 231], якому була поставлена статуя на Форумі за заслуги перед Римською республікою; це той самий Гермодор, якого Геракліт називав найкращим серед ефесців, вигнаним із рідного міста через те, що співгромадяни відчували себе неповноцінними в порівнянні з ним [8, 123].

Саме юриспруденція стала однією з небагатьох сфер, в якій римляни перевершили своїх вчителів. Римське право справедливо вважається вершиною юриспруденції давнини, а педантичне ставлення до нього – особливістю римського цивілізаційного проекту. Тут немає можливості докладно зупинитись на самому римському праві, зазначу лише його унікальність у плані рецепції з боку європейських народів [4; 5; 15]. Так, середньовічні французькі легісти, обґрунтовуючи необхідність сильної монархічної влади, посилались на римське право так, начебто воно продовжувало діяти і мало пріоритет перед звичаєвим феодалним правом. Причому римське право залучалося не лише для внутрішнього вжитку. Наприклад, ведучи боротьбу з папами за владу та вплив, германські імператори аргументували свої претензії щодо верховенства світської влади над духовною саме за допомогою римських правових норм. Кодекс Наполеона і сучасні правові норми багатьох країн (і не лише європейських) також великою мірою несуть у собі втілення римського права.

Певну конкуренцію римському праву за вплив на правову думку Заходу складала хіба що концепція природного права (*lex naturalis*), деякі елементи якої з'являються ще в Античності, яка в Середньовіччі розглядалась крізь призму Божественної мудрості, а в Новий час – особливо після Гуго Гроція – як природний закон, який можна зрозуміти за допомогою людського розуму. Але якщо римське право – це чітко зафіксовані норми, то при визначенні природних прав ніхто не заважав мислителям будувати повітряні замки, керуючись власним поняттям «права», «справедливості», «природи» тощо.

Найвідомішою спробою зафіксувати природне право в юридичному документі була Декларація Незалежності США, де в преамбулі зазначено: «Ми вважаємо за

самоочевидні істини, що всі люди створені рівними, що вони наділені їхнім Творцем певними невід'ємними Правами, серед яких є Життя, Свобода та прагнення до Щастя» [18, р. 351–352]. Тобто, вчення про рівність усіх людей виводиться з принципу самоочевидності, але при цьому рівність сама по собі ще не означає наявність прав, і тут необхідна апеляція до Творця, який, начебто, людей ними наділив. Оскільки Томас Джефферсон ніколи не наполягав, що мав особисту аудієнцію з Богом, який би цю інформацію підтвердив, факт наділення людей рівними правами з боку Творця, виводиться, вочевидь, також з розуму. Мабуть, отці-засновники розмірковували приблизно так: оскільки Бог створив людей, то він був просто *зобов'язаний* наділити їх певними правами. Думку самого Бога ніхто питати не став.

Хаммурапі написав свої закони задля того, щоби «сильний не пригнічував слабого, щоб надати справедливості сироті та вдові» [13, р. 121], але при цьому для нього було очевидно, що життя чоловіка вартує набагато більше, ніж життя жінки, життя знатного чоловіка – більше, ніж життя незнатного. Також для нього очевидно, що знатний злочинець підлягає менш суворому покаранню, ніж незнатний. Підписанти ж американської Декларації вважали за самоочевидну істину рівність *всіх* людей, але далеко не всі з них вірили в цю рівність щиро. Так, хоча деякі з них і були противниками рабства, пункт про його скасування, який пропонував Джефферсон, був вилучений з підсумкового документу. Більш того, якщо аболіціоністи посилювались на концепцію природного права, то захисники рабства апелювали до Старого Завіту, де рабство було звичайною і угодною Богові практикою. І навіть коли рабство все ж було скасовано в 60-х роках XIX століття, про рівність прав білих та чорношкірих не йшлося.

До речі, у наведеному вище фрагменті Декларації в оригіналі використовується слово «man», що може означати як «людина», так і «чоловік», але зважаючи на те, що батьки-засновники США не могли навіть уявити, що жінка може мати виборчі права, а тим більше – займати державні посади, мова, вочевидь, йшла про рівність саме чоловіків. Сьогодні ж у демократичних країнах світу самоочевидною істиною є рівність людей незалежно від біологічних та соціальних ознак. Зокрема, ст. 21 Конституції України визначає рівність усіх людей у своїй гідності та правах, а ст. 24 не допускає «привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1].

Але навіть така концепція комусь може здаватись обмеженою. Наприклад, зоозахисники розповсюджують дію природного права не лише на людей, вважаючи, що мало не всі живі істоти мають однакові права на життя. Причому, якщо у Альберта Швейцера – видатного гуманіста та захисника природи (концепція «благоговіння перед життям») – любов до людства поєднується з любов'ю до природи, то є й інші приклади, коли любов до природи вступає в конфлікт з гуманістичними цінностями. Тут можна назвати феномен екотероризму, коли радикальні «зелені» угруповання вчиняють насильство проти окремих людей та організацій під гаслами збереження навколишнього середовища. Вбивство бюрократа заради врятування дерева особисто мені не здається дуже гарною ідеєю.

Якщо уявити собі зустріч Хаммурапі з Джефферсоном, радикальними феміністками та зоозахисниками, то я зовсім не впевнений, що сторони дійшли би спільної думки стосовно поняття «справедливості», бо останнє апелює не до об'єктивної реальності, а до міфів, які в учасників такої уявної зустрічі суттєво відрізняються. Більш того, міфи мають тенденцію змінюватись, через що загально визнані авторитети минулого можуть втрачати свій сакральний статус. Наприклад, хоча Джефферсон був противником работоргівлі, і вже обіймаючи найвищу державну посаду підтримав пропозицію про її заборону (ця пропозиція була відхилена Конгресом), у нього самого було більше шестисот рабів. Останній факт дуже обурило сучасних чорношкірих, латиноамериканських та азійських депутатів міської ради Нью-Йорка, на вимогу яких статую третього Президента США вилучили з зали засідань цього органу самоврядування [6]. Мабуть, подальшим кроком цих депутатів стане вимога скасування і написаної Джефферсоном Декларації.

Як би скептично не ставитись до ідеї природного права як права божественного, вона на концептуальному рівні не має очевидних вад. Так, можна припустити, що Творець дійсно наділив рівними правами всіх білих чоловіків, або всіх чоловіків незалежно від кольору шкіри, або взагалі всіх людей включно з жінками. Якщо ж з ідеї

природного права вилучити ідею Бога, то вона стає вочевидь міфологічною, бо у природі немає нічого, що можна було б кваліфікувати як «право». Дійсно, сам факт життя не робить його чимось священним та недоторканим, адже в основі його природного різноманіття лежить – харчовий ланцюг.

Природні закони – це боротьба за існування, статевий відбір тощо; благоговіння ж перед життям чи повага до гідності іншої людини – це соціальні норми, які за жодних умов не можуть бути виведені з природних закономірностей. І навіть соціальні норми диференціюють життя: колорадські жуки – також живі істоти, що не заважає садівникам позбавляти їх цього «природного права». Тут можна було б заперечити, що жуки – надто примітивні істоти, щоб відчувати страждання та страх смерті, але ті ж свині здатні на подібні емоції, хоча серед апологетів природних прав далеко не всі є вегетаріанцями. Ніхто не завадить атеїсту посилатись на категоричний імператив, на золоте правило моральності, на моральний кодекс будівника комунізму, чи на якусь іншу красиву та піднесу ідею, втім навряд чи варто доводити, що все це – лише інструментальні формули, за допомогою яких люди створюють моделі ефективного співробітництва. Такі міфи потрібні, але варто пам'ятати про культурно-історичний контекст міфів, а тому «справедливість» сьогодні може не співпадати зі «справедливістю» вчора, і, скоріше за все, буде відрізнятися від «справедливості» завтра.

Утім відмова від ідеї природного права зовсім не означає, що треба жити за принципом *homo homini lupus est*. Навпаки, людська мораль та людські закони покликані налагодити механізми співіснування, у тому числі і заради спільного виживання. Людяність – це не просто красиве слово, це і еволюційна перевага, й її значимість зрозуміли не вчора і не позавчора.

Так, догляд за хворими та пораненими членами групи був частиною адаптації гомінінів принаймні з моменту появи роду *Homo* [14, р. 113]. Неандерталець, відомий як Шанідар I, прожив щонайменше десять років, маючи висохлу руку, пошкоджену ногу, ймовірну сліпоту на одне око та ймовірну втрату слуху. Увесь цей час його хтось доглядав, годував, рятував від хижаків. «Однорукий, частково сліпий каліка не міг би робити вигляд, що полює чи збирає їжу. Те, що він жив протягом багатьох років після травми, є свідченням неандертальського співчуття та людяності» [17, р. 341]. І такі випадки не були поодинокими.

Природа не те, щоби ворожа, вона байдужа до людини, і з неї жодних прав та жодної моралі не випливає. Але ми самі можемо бути не байдужими один до одного, а тому люди вигадують моральні та правові міфи задля того, щоби почуватись у цьому світі комфортно, і забезпечувати найбільш ефективну взаємодію. Якщо при цьому ми будемо посилатись не на богів, а на природу, і знайдуться люди, які в це повірять, то нехай це буде «природне право», хоча природа має до такого права відношення не більше, ніж боги Вавилонії – до законів Хаммурапі.

Якщо співпраця в часи неандертальців обмежувалась невеличкими групами людей, то в часи Хаммурапі співпраця охоплювала вже великі держави. Згодом співпраця вийшла на цивілізаційний рівень, і тут римське право стало у нагоді народам, які до римлян вже жодного відношення не мали. За межі цивілізаційних кордонів співпраця виходила лише епізодично, і правові міфи охоплювали лише «своїх», подібно до того, як *ius civile* застосовувався лише до римських громадян [12, р. 48]. Зокрема, білі американські плантатори могли вірити у рівність всіх людей, при цьому використовуючи рабську працю чорношкірих, «джентльменські» правила війни в Європі не розповсюджувались на війни за її межами, геноцид тубільних народів (наприклад, повне вимирання тасманійців під час британської колонізації чи загибель близько 10 млн. конголезців за часів правління Леопольда II Бельгійського) виправдовувались пафосними словами про «місію білої людини» і майже не викликали осуду.

Проте в сучасних умовах глобалізації вже не можна робити вигляд, начебто «право» обмежується національними кордонами, або навіть цивілізаційними. Точніше, національне законодавство тою чи іншою мірою має враховувати інтернаціональні правові міфи, хоча, на жаль, далеко не всі суспільства налаштовані на співпрацю на таких засадах. Є політичні режими, які намагаються шантажувати світ, і ці загрози міжнародній безпеці і міжнародним принципам співробітництва варто сприймати вельми серйозно. Але час працює проти них, бо об'єктивні потреби глобального співробітництва набагато більш фундаментальні, ніж примхи окремих диктаторів. І з огляду на такі потреби роль правових міфів стає все більш вагомим.

Висновки. Права людини, рівність, справедливість тощо є соціальними міфами – корисними «священними коровами», необхідними для функціонування сучасного ліберального суспільства. В інших суспільствах існували інші правові міфи, в межах яких могла стверджуватись станова, расова, статева тощо нерівність, і це сприймалося як цілком справедлива даність. Власне кажучи, одні «корови» не більш священні, ніж інші.

Деякі правові міфи можуть впливати на розвиток кількох суспільств, причому навіть після смерті суспільства, що їх породило. Такі міфи мають бути доволі незвичайними та досконалими для свого часу, щоби у інших народів з'явилося бажання їм наслідувати. Кодекс Хаммурапі та римське право – найбільш відомі правові міфи, які пережили свій час, вони сприймалися як взірці послідовності, логічності та справедливості. А ось закони Мойсея не стали основою права християнських народів, бо в плані досконалості вони поступалися римським юридичним нормам.

Різновидом правового міфу є вчення про природне право. На відміну від кодексу Хаммурапі та від римського права, це суто інтелектуальна доктрина, а не юридичний документ. Утім це вчення суттєво вплинуло на національне законодавство різних (західних, і не лише) країн. Незважаючи на те, що воно не має фактичного підтвердження і теоретично вразливе з філософської точки зору, доктрина про природне право дає ефективні орієнтири для співпраці, у тому числі – на міжнародному рівні.

Сьогодні людство змушене ставити в основу свою єдність, яка можлива лише за умови визнання всіма учасниками міжнародної взаємодії певної базової системи цінностей, простору загальних смислів, прийнятних для різних типів мислення. Правові міфи – не єдиний, але доволі дієвий засіб для міжнародного співробітництва, а формування такого міфологічного простору смислів є важливим завданням сучасності.

Список використаних джерел

1. Конституція України. (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Fitzpatrick P. *The Mythology of Modern Law*. London: Routledge, 1992. 252 p.
3. Harari Y. N. *Sapiens: A Brief History of Humankind*. New York: Harper, 2015. 464 p.
4. Herzog T. *A Short History of European Law: The Last Two and a Half Millennia*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018. 296 p.
5. Lesaffer R. *European Legal History: A Cultural and Political Perspective* / J. Arriens, Trans. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 549 p.
6. Marsh J. NYC panel votes to boot Thomas Jefferson statue from room where it happens. *New York Post*. November 15, 2021. URL: <https://nypost.com/2021/11/15/nyc-panel-votes-to-boot-thomas-jefferson-statue-from-room-where-it-happens/>
7. May L. *Ancient Legal Thought: Equity, Justice, and Humaneness From Hammurabi and the Pharaohs to Justinian and the Talmud*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 754 p.
8. McKirahan R. D. *Philosophy Before Socrates: An Introduction with Texts and Commentary*. 2 ed. Indianapolis, IN: Hackett, 2010. 494 p.
9. Origen. *On First Principles* / G. W. Butterworth, Trans. Notre Dame, IN: Ave Maria Press, 2013. 493 p.
10. Pliny. *Natural History* / H. Rackham, Trans. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1961. Vol. IX: Books 33-35. 421 p.
11. Plutarch. *Lives* / B. Perrin, Trans. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1967. Vol. I. 582 p.
12. Richardson J. *Roman Law in the Provinces*. *The Cambridge Companion to Roman Law* / D. Johnson, Ed. New York, NY: Cambridge University Press, 2015. P. 45-60.
13. Richardson M. E. J. *Hammurabi's Laws: Text, Translation and Glossary*. London: T&T Clark International, 2004. 424 p.
14. Spikins P., Needham A., Wright B., Dytham C., Gatta M., Hitchens G. Living to fight another day: The ecological and evolutionary significance of Neanderthal healthcare. *Quaternary Science Reviews*, 2019. 217. P. 98-118. doi:10.1016/j.quascirev.2018.08.011
15. Stein P. *Roman Law in European History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 148 p.
16. Strabo. *Geography* / H. L. Jones, Trans. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. Vol. VI: Books 13–14. 397 p.
17. Trinkaus E., Shipman P. *The Neandertals: Changing the Image of Mankind*. London: Jonathan Cave, 1993. 478 p.
18. Vile J. R. *The Declaration of Independence: America's First Founding Document in U.S. History and Culture*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2019. 490 p.
19. Wright D. P. *Inventing God's Law: How the Covenant Code of the Bible Used and Revised the Laws of Hammurabi*. New York, NY: Oxford University Press, 2009. 589 p.

Надійшла до редакції 10.12.2021

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy* (1996). [Constitution of Ukraine]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. [in Ukr.].
2. Fitzpatrick, P. (1992). *The Mythology of Modern Law*. London: Routledge.
3. Harari, Y. N. (2015). *Sapiens: A Brief History of Humankind*. New York: Harper.
4. Herzog, T. (2018). *A Short History of European Law: The Last Two and a Half Millennia*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Lesaffer, R. (2009). *European Legal History: A Cultural and Political Perspective* (J. Arriens, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
6. Marsh, J. (November 15, 2021). NYC panel votes to boot Thomas Jefferson statue from room where it happens. *New York Post*. Retrieved from <https://nypost.com/2021/11/15/nyc-panel-votes-to-boot-thomas-jefferson-statue-from-room-where-it-happens/>
7. May, L. (2019). *Ancient Legal Thought: Equity, Justice, and Humaneness From Hammurabi and the Pharaohs to Justinian and the Talmud*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. McKirahan, R. D. (2010). *Philosophy Before Socrates: An Introduction with Texts and Commentary* (2 ed.). Indianapolis, IN: Hackett.
9. Origen. (2013). *On First Principles* (G. W. Butterworth, Trans.). Notre Dame, IN: Ave Maria Press.
10. Pliny. (1961). *Natural History* (H. Rackham, Trans. Vol. IX: Books 33–35). Cambridge, MA: Harvard University Press.
11. Plutarch. (1967). *Lives* (B. Perrin, Trans. Vol. I). Cambridge, MA: Harvard University Press.
12. Richardson, J. (2015). Roman Law in the Provinces. In D. Johnson (Ed.), *The Cambridge Companion to Roman Law*. New York, NY: Cambridge University Press. pp. 45–60
13. Richardson, M. E. J. (2004). *Hammurabi's Laws: Text, Translation and Glossary*. London: T&T Clark International.
14. Spikins, P., Needham, A., Wright, B., Dytham, C., Gatta, M., & Hitchens, G. (2019). Living to fight another day: The ecological and evolutionary significance of Neanderthal healthcare. *Quaternary Science Reviews*, 217, pp. 98-118. doi:10.1016/j.quascirev.2018.08.011
15. Stein, P. (1999). *Roman Law in European History*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Strabo. (1960). *Geography* (H. L. Jones, Trans. Vol. VI: Books 13-14). Cambridge, MA: Harvard University Press.
17. Trinkaus, E., & Shipman, P. (1993). *The Neandertals: Changing the Image of Mankind*. London: Jonathan Cave.
18. Vile, J. R. (2019). *The Declaration of Independence: America's First Founding Document in U.S. History and Culture*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
19. Wright, D. P. (2009). *Inventing God's Law: How the Covenant Code of the Bible Used and Revised the Laws of Hammurabi*. New York, NY: Oxford University Press.

ABSTRACT

Alex Halapsis. International dimensions of legal myths. Myths are lying in the essence of every legal system. Some legal myths can affect the development of several societies, even after the death of the society that gave rise to them. The Code of Hammurabi and Roman law are the most famous legal myths that have survived, they were perceived as a model of consistency, logic and justice. However, the laws of Moses did not become the basis of the law of Christian nations, because, in terms of perfection, they were inferior to Roman law.

One kind of legal myth is natural law theory. Although it is a purely intellectual doctrine and not a legal document, it has significantly affected the national legislation of different countries. Nature is indifferent to human, and no rights or morals follow from it. But we ourselves may not be indifferent to each other, hence people invent moral and legal myths in order to feel comfortable in this world and ensure the most effective interaction. If we do not refer to the gods, but to nature, and there are people who believe in it, then let it be a «natural right», although nature has to do with this right no more than the gods of Babylon to the laws of Hammurabi. Despite the fact that it has no factual evidence and is theoretically vulnerable from a philosophical point of view, the doctrine of natural law provides effective guidelines for cooperation, including at the international level.

Nowadays, humanity is forced to base its unity, which is possible only if all participants in international cooperation recognize a certain generic system of values, a space of common meanings accepted for different types of thinking. Legal myths are not the only, but quite effective means of international cooperation, and the formation of such a mythological space of meanings is an important task of today.

Keywords: *legal myths, international relations, Hammurabi code, Roman law, natural law, globalization.*